

АБДУРАСУЛОВ ЖАВЛОН

тадқиқотчи, ЖИДУ

Афғонистон иқтисодиётини тиклашдаги тўсиқлар ва истикболлар

Crossref doi: <https://doi.org/10.37547/os/vol-01issue-02-21>

Аннотация. Қариб ярим асрдан буён Афғонистонда сиёсий беқарорлик давом этмоқда. Ушбу ижтимоий-сиёсий беқарорликлар натижасида Афғонистон иқтисодиёти оғир тушкунликни бошидан кечирмоқда. Бир неча йиллар давомида Халқаро ҳамжамият томонидан ушбу давлатнинг иқтисодиётини тиклаш ва сиёсий барқарорликни таъминлаш бўйича бир қанча ёрдам ва кўмаклар тақдим этилишига қарамай кўзланган натижага эришилмади ва 2021 йилнинг август ойида Афғонистон Толиблар назоратига ўтди.

Ушбу мақола Афғонистонда вужудга келган иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий муаммолар, уларнинг сабаблари ва оқибатлари ўрганилади ва таҳлил қилинади. Шунингдек, унинг ҳозирги иқтисодий ҳолати таҳлил қилинади. Тадқиқот ва таҳлиллар натижасида сифатида муаллифлар томонидан Афғонистондаги иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий тўсиқларни бартараф этиши бўйича тегишли ечим ва таклифлар берилди.

Таянч сўз ва иборалар: иқтисодий вазият, давлат, зиддият, уруш, ҳамкорлик, стратегик, табиий ресурс, географик жойлашув, маданий ривожланиши, инсон омили, арзон ишчи кучи, миграция.

Аннотация. Политическая нестабильность сохраняется в Афганистане уже почти полвека. В результате этой социально-политической нестабильности афганская экономика переживает тяжелую депрессию. Несмотря на помощи и поддержки со стороны международного сообщества по восстановлению экономики страны и обеспечению политической стабильности, желаемый результат не достигнут и в августе 2021 года Афганистан перешел под контроль талибов.

В данной статье рассматриваются и анализируются экономические, политические и социальные проблемы, возникшие в Афганистане, их причины и последствия. В статье также анализируется текущую экономическую ситуацию. В результате исследования и анализа авторы предлагают актуальные решения и рекомендации по устранению экономических, политических и социальных барьеров в Афганистане.

Опорные слова и выражения: экономическая ситуация, государство, конфликт, война, сотрудничество, стратегическое, природный ресурс, географическое положение, культурное развитие, человеческий фактор, дешевая рабочая сила, миграция.

Abstract. Political instability has persisted in Afghanistan for almost half a century. As a result of these socio-political instability, the Afghan economy is experiencing severe depression. Despite several years of assistance and support from the international community to restore the country's economy and ensure political stability, the desired result was not achieved, and in August 2021, Afghanistan came under Taliban control.

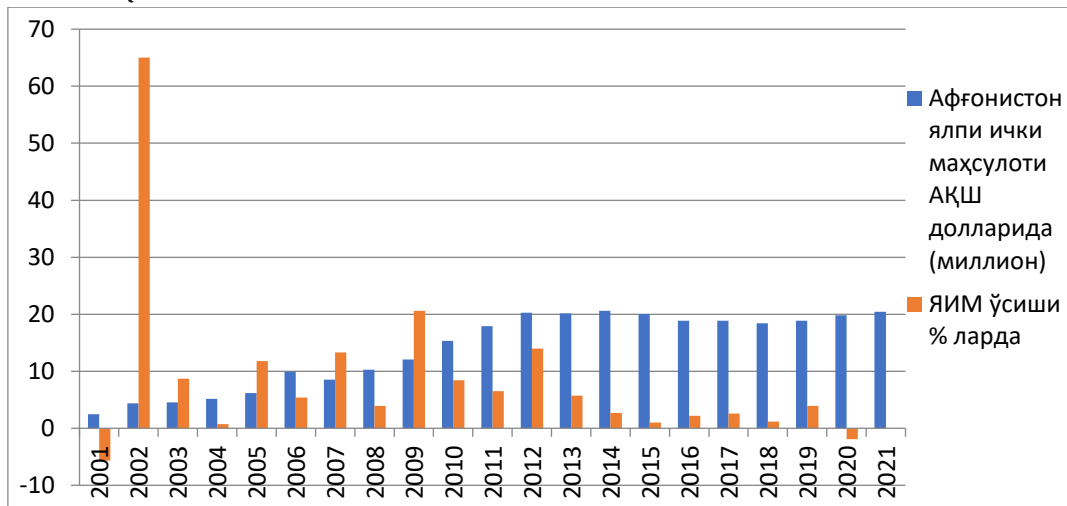
This article examines and analyzes the economic, political and social problems that have arisen in Afghanistan, their causes and consequences. It also analyzes its current economic situation. As a result of research and analysis, the author provides relevant solutions and recommendations for addressing the economic, political and social barriers in Afghanistan.

Keywords and expressions: economic situation, government, controversial, war, cooperation, strategy, natural recourse, geographical location, cultural development, human factor, cheap labor, migration.

Ҳозирги иқтисодий вазият. Деярли ярим асрдан буён Афғонистондаги зиддиятлар сурункали давом этмоқда. Ушбу нотинчликлар натижасида Афғонистон иқтисодиёти, сиёсий тизими, ижтимоий соҳалари ва ҳатто давлат тизими ҳам парчаланди. Собик ҳукуматнинг узоқни кўзламай юритган сиёсати натижасида 2021 йил август ойида толиблар иккинчи марта Афғонистон устидан назорат ўрнатди. Тинимсиз иш ташлашлар, ҳукумат амалдорларининг тез-тез ўзгариб туриши, хорижий интервенциялар, беқарор қонунлар, беқарор иқтисодий вазият ва СОВИД-19 таъсири натижасида Афғонистон иқтисодиёти кийин аҳволга тушиб қолди.

Афғонистон ЯИМ (АҚШ доллари) ва иқтисодий ўсиши % ларда

Жадвалда Афғонистон иқтисодий турғунлиги 2010-йилдан 2020-йилгача сақланиб турилганидек кўринади. Аммо, асосий иқтисодий манбалар хорижий давлатлар томонидан молиялаштириб турилган. Афғонистондаги беқарорликлар оқибатида иқтисодий секторлар бир жойда қотиб қолди. Технологик янгиликлар киритилмади, инсонларнинг иқтисодий маданияти деярли энг куйи даражага тушиб қолди.

Жаҳон банкининг ҳисоб-китобларига кўра, 2021 йилда аҳолиси 38 млн нафарга яқин бўлган Афғонистон иқтисодиёти 19,8 млрд долларни ташкил этган. Бу 3,3 млн киши яшайдиган Босния ва Герсеговинаники билан тенг ва 30 млн кишилик Яман (23,5 млрд доллар) ёки 500 мингга яқин киши яшайдиган Исландияникидан (21,7 млрд доллар) кам.

Афғонистон аҳоли жон бошига ЯИМ бўйича энг қашшоқ давлатлардан бири бўлиб, 509 доллардан тўғри келади. Расмий маълумотларда кўра, Афғонистон ЯИМнинг 27 фоизини қишлоқ хўжалиги, 12,5 фоизини саноат ва 56 фоизини хизмат кўрсатиш соҳаси ташкил этади¹.

Афғонистон марказий банки маълумотида кўра, 2020 йил ўрталарида мамлакатнинг ташки қарзи 2,14 млрд доллар атрофида бўлган. Халқаро валюта жамғармаси (ХВЖ), Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки каби институтлардан қарзи қарийб 1,2 млрд долларни ташкил этган².

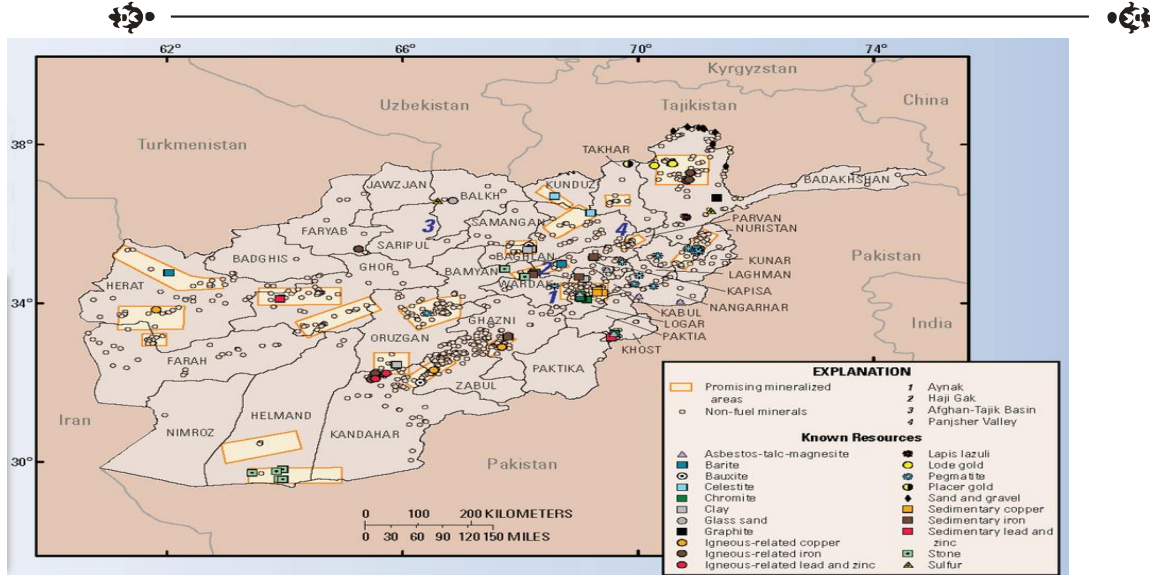
Табиий бойликлар. Тинимсиз давом этаётган уруш Афғонистонга бир неча йиллардан бери табиий бойликларини тўлиқ ўрганишга имкон бермаяпти. Табиий ресурсларнинг қиймати мамлакатнинг иқтисодий қудратини белгиловчи омил бўлиб, Афғонистон ўзининг табиий ресурслар захираларини ҳали тўлиқ намоиш этмагани ҳақиқат. Агар мамлакатда тинчлик ўрнатилса, биз мамлакатнинг табиий ресурслар салоҳиятининг ҳақиқий ҳажминини билиб олиш имкониятига эга бўламиз.

Афғонистонда қиймати 1 триллион АҚШ долларидан ортиқ баҳоланган фойдали қазилмалар мавжуд. Минг йиллар давомида мамлакат ўзининг қимматбаҳо тошлари – ёқут, зумрад билан машҳур эди. Бу фойдали қазилмалар маҳаллий шароитда қонуний ва ноқонуний равишда, асосан кичик, чакана асосларда қазиб олинмоқда. Бирок, мамлакатнинг темир, мис, литий, ноёб ер элементлари, кобальт,боксит, симоб, уран ва хромга эга бўлган захираларига эга³.

¹ Global EDGE.msu.edu “Afghanistan Economy” P-2

² Global EDGE.msu.edu “Afghanistan Economy” P- 1

³ “Afghanistan has vast mineral wealth but faces steep challenges to tap it” August 31, 2021 8.16pm BST Scott L. Montgomery Lecturer, Jackson School of International Studies, University of Washington P-4

Иқтисодий - географик жойлашуви. Афғонистон Осиёнинг жануби-ғарбий қисмида жойлашган. Тахминан 600 мил шимолдан жанубга ва 800 мил шарқдан ғарбга чўзилган 264,000 квадрат мил ер майдони билан мамлакат тахминан Техаснинг ўлчамига эга. 29°N ва 36°N кенглик ва 61°E ва 75°E узунлик оралиғида жойлашган Афғонистон шимол-шарқда Хитой, жануби-шарқда Покистон, ғарбда Эрон, шимолда Туркменистон, Ўзбекистон ва Тожикистон билан чегарадош. Бу кенг тоғли тизмалари бўлган денгизга чиқмайдиган, чўл ва текислик худудларини ҳам ўз ичига оладиган мамлакат. Афғонистоннинг жойлашуви иқтисодий ривожланиш учун қулай географик жой. Денгиз портларига чиқиш учун Покистон ва Эрон билан чегарадош. Ички йўлларнинг логистика салоҳиятини ошириш Афғонистон ва қўшни давлатларга иқтисодий фойда келтиради.

Марказий Осиё минтақавий иқтисодий ҳамкорлик дастури, бошқа минтақавий ташаббусларни изчил амалга ошириш савдо логистикасини янада самарадорлигини таъминлайди. Афғонистон ўзининг стратегик жойлашуви туфайли кўплаб минтақавий лойиҳа ва ташаббусларнинг марказига айланган. Улардан бири Афғонистонни тўлиқ минтақавий интеграция йўлига олиб бораётган, шу тариқа барқарор иқтисодий ўсишга замин яратаётган Марказий Осиё минтақавий иқтисодий ҳамкорлик (МОМИХ) дастуридир. МОМИХ га аъзо 10 та давлат томонидан ишлаб чиқилган 2020 йилга қадар Транспорт ва савдони осонлаштириш бўйича МОМИХнинг Транспорт ва савдони ривожлантириш стратегияси минтақадаги келажакда транспорт ва савдо ўсишининг асосий улушини ҳал қилиши кутилаётган 6 та стратегик мультимодал коридорни кенгайтириш ва яқунлаш муҳимлигини таъкидлайди. Афғонистондан ўтувчи олти МОМИХ йўлакларидан тўрттаси автомобиллар, темир йўллар ва логистика марказларига катта сармоя киритилиши режалаштирилган¹

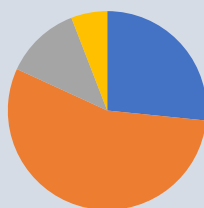
Қуйида Афғонистоннинг ЯИМ нинг таркибий қисми солиштириш усули орқали таҳлил қилинган. Бу ерда, ишлаб чиқариш ва саноат соҳаси қуйи поғоналарда турганини кўришимиз мумкин².

¹ AFGHANISTAN TRANSPORT SECTOR MASTER PLAN UPDATE (2017–2036) ASIAN DEVELOPMENT BANK 2017. P-14

² Global EDGE.msu.edu “Afghanistan Economy” P-3

ЯИМ таркиби %ларда (2020)

- Қишлоқ хўжалиги
- хизмат кўрсатиш
- саноат
- ишлаб чиқариш

Халқаро заҳиралар. 2021 йил апрель ойи охирига кўра Афғонистоннинг халқаро резервлари 9,4 млрд долларни ташкил этди, дейилади ХВЖ ҳисоботида. Унинг 1,3 млрд долларга яқини заҳираси олтинда сақланади. Эндиликда бу резервлар «Толибон» ихтиёрига ўтиши кутилмоқда. Аммо толиблар хорижда сақланаётган резервларни олиш имкониятига эга эмас, чунки уларга нисбатан халқаро санкциялар жорий этилган¹.

Экспорт ва импорт. 2019 йилда мамлакат товар экспортининг умумий ҳажми 870 млн долларни ташкил этган, деб кўрсатилган Жаҳон банки маълумотларида. Шу билан бир вақтда, импорт анчагина юқори 8,6 млрд долларга яқин. Энг йирик импорт ҳажми нефть маҳсулотлари, ўсимлик мойларига тўғри келади. Асосий савдо ҳамкорлари Ҳиндистон, Покистон, Эрон, Туркия дан иборат.

Афғонистондаги иқтисодий ҳолатга илмий далиллар асосида баҳо бериш учун 2019-йилдаги асосий иқтисодий кўрсаткичлари сизга тақдим этилади.

Иқтисодий кўрсаткичлар	
Инфляция, истеъмол нархлари (йиллик)	2.302 % (2019)
Ташқи қарз заҳираси, жами жорий (DOD)(валюта, товарлар ёки хизматлар кўринишида тўланиши керак бўлган қарздор), АҚШ доллари	\$ 2,661, 685, 957 (2019)
Жами солиқ ставкаси (тижорат фойдасининг%)	71.4% (2019)
Ҳақиқий фоиз ставкаси (5 йиллик ўртача %)	12.141% (2017)
Жорий ҳисоб баланси (ВоР(товарлар ва хизматларнинг соф экспорти, соф бирламчи даромад ва соф иккиламчи даромадлар йиғиндиси) жорий АҚШ доллари)	\$ 3,136,120,115(2020)
Аҳоли жон бошига ЯИМ (АҚШ доллари)	\$ 508.81 (2020)
Аҳоли жон бошига ялпи миллий даромад (АҚШ доллари)	\$ 2,110 (2020)

Афғонистон транспорт ва савдо логистикаси фаолиятини яхшилаши зарурати. Афғонистоннинг транспорт ва логистика секторининг самарали фаолият кўрсатишига оғир тартиб-қоидалар, заиф стандарт ва қоидалар, компьютерлаштиришнинг секин ривожланиши, савдони молиялаштиришда талабга жавоб бемайдиган омборхоналар кабилар тўсқинлик қилмоқда. Афғонистоннинг 12 та чегара ўтиш пунктлари (ЧЎП) тижоратни асосий бўғувчи нукталардир, чунки улар Марказий Осиё минтақавий иқтисодий ҳамкорлик (МОМИХ) коридорларининг ташкил қилиш бўйича музокаралар самарадорлигига тўсиқ бўлмоқда. Бунинг асосий сабаблари ёмон инфратузилма ва инфратузилма имкониятларидан самарасиз фойдаланиш, замонавий технологиялар ва тартиб-қоидаларидан паст даражада фойдаланиш ва чегара пунктларида моддий-техника таъминотининг етарли эмаслигидир. Баъзи тўсиқларни бартараф этиш чегара пунктлари инфратузилмаси ва ўтиш жараёнларини яхшилашни талаб қилади. Бош режани янгилаш

¹ International monetary fund report” 04.10.2021 P- 14-29

чегара пунктиларида операцияларига кўшимча равишда инфратузилмани халқаро стандартлар асосида баҳолаш тавсия қилинади.

Транспорт сектори бўйича таклиф этилаётган стратегияда аниқланган сектор муаммолари ва эҳтиёжларни ҳал қилишда изчил инвестициялар ва салоҳиятни ривожлантириш чора-тадбирлари тўплами орқали амалга оширилиши бўйича лойиҳа тақдим этилди. Унга кўра 2017-2036 йиллар режа даври учун инвестиция талаблари жами 25,9 миллиард доллар, қуйидаги тармоқлар бўйича кўзда тутилган бўлиб, таркиби қуйидагича:

Сектор	Қиймати (\$ миллион)	Ажратилди (%)
Темирйўл	11,176	43.1
Йўллар	13,000	50.2
Шаҳар транспорти	853	3.3
Аэропорт	568	2.2
Тижорат мақсадида	300	1.2
Умумий	25, 897	100.0

Мамлакатда ҳукумат алмашганидан кейин бу лойиҳаларнинг келажаги номаълумлигича қолмоқда. Ушбу лойиҳа иқтисодий ривожлантириш учун энг муҳим қадамлардан бири эди.

Арзон ишчи кучи ва миграция инкирози. Афғонистондаги миграция сўнгги ўн йилликларда узоқ давом этган можаролар, озик-овқат хавфсизлиги, табиий офатлар ва ижтимоий-иқтисодий омилларнинг оқибатида боши берк кўчага кириб қолди. 2020 йил ҳолатига кўра расмий рўйхатдан ўтган 4,8 миллионга яқин афғон хорижда яшайди. Бу рақамлар Совид 19 ва Афғонистондаги ҳокимият ўзгаришидан кейин кескин кўпайганини кўришимиз мумкин.

Афғонистон аҳолиси кейинги ўн йилликларда кескин ўсиши кутилмоқда, сиёсий таҳлилларга кўра унинг миқдори 2010 йилдаги 28,4 миллиондан 2050 йилда 56,5 миллионга яъни икки баравар кўпаяди деб башорат қилинмоқда. Бу ҳар йили меҳнат бозорига ўртача 400 000 янги ишчи кучи келишига олиб келади. Ҳар йили меҳнат бозорига кирувчи 400 минг кишидан атиги 200 минг нафари Афғонистонда иш топа олиши мумкин. Бу қолган 200 000 кишида иккита йўл қолмоқда: Афғонистондан ташқарида иш топиш ёки ўзини-ўзи иш билан таъминлаш. Афғон миграцияси асосан норасмий, малакасиз ва кўпинча саводсиз бўлиб, қўшни давлатлар Эрон ва Покистонга боришади, бу ерда иш билан таъминланиш имкониятлари жуда паст бўлгани учун, афғон меҳнат муҳожирлари одатда соғлиқ учун хавфли ишларда ишлайдилар.¹

Молиявий жиҳатдан имкониятлари яхши бўлган афғонларнинг асосий қисми тижорий мақсадда Марказий Осё ва Европа давлатларидан кўним топишга уринишади.

Маданий тараққиётнинг иқтисодий оқибатлари ва инсон омили. Афғонистондаги иқтисодий беқарорликнинг асосий сабабларидан бири урушдир. Бироқ, биз сизнинг эътиборингизни иқтисодий беқарорликнинг бир нечта кичик кўзга кўринмайдиган ва кучли таъсирга эга омилларига қаратмоқчимиз. Афғон халқни яқиндан ўргансангиз, улар орасида юрсангиз, иқтисодий ва сиёсатга бевосита таъсир қиладиган қатор ижтимоий муаммолар мавжудлигини билиб олиш мумкин. Улар қуйидагилар: Уларда афғон кадрияти деган яхлит тушунча йўқ, яъни афғон халқни ягона кадрият асосида бирлашган эмас, асосан қабилалар, уруғлар ва миллатларга ажратган ҳолда кўрсатилади. Афғон халқи билан иқтисодий ҳамкорлик ёки тадбиркорлик қилиш жуда қийин. Чунки сиз алданиб қолишингиз мумкин ёки амалга ошиши эҳтимоли йўқ нарсага дуч келишингиз мумкин. Бундай ҳодисалар нафақат иқтисодий соҳаларда, балки сиёсий мулоқотларда ҳам учраб туриши амалиётда ўз исботини топган. *Узоқни кўзламай ақл билан иш юритмаслик*, алдов ва бир-бирига ишончсизлик бор жойда сиёсий барқарорлик ҳам, иқтисодий тараққиёт ҳам бўлмайди. Яна

¹ “Labor migration can help boost Afghanistan growth” World Bank Report 2018 P-6

бир ижтимоий муаммо - иқтисодий ва сиёсий маданиятнинг қуйи даражада эканлиги. Бунда иқтисодий манфаатдорлик бирламчи даражага қўйиб ҳеч қандай тубанликдан қайтмаслик ҳолатлари кузатилган. Шу билан бирга, аҳоли икки катта гуруҳга бўлинган, асосий зиёлилар ва қуйи қатламлар, давлат ривожига асосий ҳисса қўшадиган ўрта синф жуда озчиликни ташкил этади.

Бизнес муҳити. Афғонистонда бизнес юритувчи маҳаллий корхоналар ва тижоратчилар халқаро ташкилотлар томонидан ўрнатилган халқаро стандартли норма ва қоидаларга эга бўлган янги сиёсий муҳит асосида фаолият кўрсатишлари керак. Афғонистондаги беқарор қонунлар, ҳокимиятнинг вақти-вақти билан ўзгариб туриши нафақат четдан келаётган инвестицияларни, балки ички инвестицияларни ҳам чеклаб қўймоқда. Бунинг асосий сабаби *молиявий кафолатнинг йўқлиги*.

Бошқа томондан, Хитой ва Россия каби давлатлар билан янги алоқалар Афғонистон иқтисодиётига янги сармоя киритиш эҳтимолини оширади. Дарҳақиқат, Афғонистоннинг табиий ресурслари халқаро бизнес учун жозибador бўлиши мумкин, аммо бу *фақат коррупция ва хавфсизлик масалалари назорат остида бўлганда*.¹

COVID-19 нинг Афғонистонга таъсири. COVID-19 Пандемиянинг энг экстремал оқибатларидан бу - Афғонистондаги қашшоқликка таъсирдир. 2020 йилда иқтисодиёт 1,9 фоизга қисқарди, қашшоқлик даражаси 41,6 фоиздан 45,5 фоизга кўтарилди, аҳолининг деярли яримдан кўпи қашшоқлик чегарасида яшайди. Ушбу юқори даражалар озик-овқат хавфсизлигининг сезиларли кўтарилишига етказиб берувчилар савдо чекловларига жавобан нархларни оширдилар. Бироқ Жаҳон банки ва АҚШ Халқаро тараққиёт агентлиги ташаббуслари афғон фуқароларига гуманитар ёрдам кўрсатиш бўйича саъй-ҳаракатларни кучайтиришни ваъда қилмоқда.²

Толибон ва Афғонистон иқтисодиёти. Ҳукумат даромадлари 2021 йил давомида бюджетда белгиланган даражадан кам бўлди. Июль ойи ўрталаридан бошлаб даромад кўрсаткичлари ёмонлашди, чунки Толибон асосий чегара ўтиш жойларини эгаллаб олди. Бюджет ижроси лойиҳани амалга ошириш учун хавфсизлик шароитлари сустрлашди (ривожланиш бюджети ижроси даражаси июль ойи охирида 28,4 фоизни ташкил этди, 2020 йилдаги 32,1 фоизга нисбатан, кейин эса кескин секинлашди). Август ойининг бошига келиб, Толибон божхона пунктлари устидан назоратни қўлга киритди, бу умумий божхона йиғимларининг қарийб 57 фоизини ташкил этди, бу давлат даромадларининг 27 фоизига тенг. Йил ўрталарида бюджетни кўриб чиқишда ҳукумат даромадлар бўйича режаларни 26 фоизга қисқартирди ва ривожланиш лойиҳаларига ажратмалар ва бошқа ихтиёрий харажатларни 45 фоизга (ёки 0,5 миллиард АҚШ доллари) қисқартирди. Толибон ҳокимиятни эгаллаб олганидан бери молиявий натижалар ҳақида чекланган маълумотлар мавжуд. Муваққат Толибон ҳукумати марказлаштирилган божхона йиғимларини қайта тиклади, кундалик йиғимлар 2020 йилдаги ўртача 50-60 фоизга тенг³.

Ўтиш даври ҳукумати Афғонистон иқтисодиётини қутқара оладими? Бу масалада илмий асоссиз фикр билдириш жуда қийин. Ҳолбуки, давлат иқтисодиётини ривожлантириш ўз соҳаси бўйича тажрибали мутахассисларни талаб қилади. Шунингдек, режимнинг кескин ўзгариши, ташқи ёрдам ва халқаро молиявий алоқаларнинг кескин тўхтатилиши, техник, профессионал ва бошқарув ходимларининг мамлакатни тарк этиши, бошқалари эса иш ҳаққи тўланмаганлиги ёки ишсиз қолиши натижасида инсон салоҳиятини ва малакаси қуйи даражага олиб келди.

Бинобарин, Толибонда тажрибали иқтисодчилар, малакали ўқитувчилар, ҳуқуқшунослар, сиёсатшунослар ва бошқа ўз касбининг усталари бўлмиш ўрта қатламсиз мамлакат иқтисодиётини сақлаб қолиш жуда қийин вазифа деб ўйлаймиз.

¹ Afghanistan: Taliban takeover impact on businesses 18.08.2021

² “Impact of Covid 19 on poverty In Afghanistan bargonproject.org, 21. 07.2022

³World bank report. 2021

Афғонистон иқтисодиётини гуманитар ёрдам билан тиклаш. Афғонистон очарчилик ва иқтисодий таназзул ёқасида турибди. Миллионлаб одамлар қашшоқлик, очлик ва ҳатто ўлимга дучор бўлишлари мумкин. Сўнгги воқеалар улкан иқтисодий тушқунликни келтириб чиқарди, Афғонистон иқтисодиёти ЯИМ 30 фоизга пасайган ва келгуси бир неча йилда тикланиш кутилмаяпти. Афсуски, энг ёмони ҳали қиш фаслидан сўнг захиралар тугаган, инсонпарварлик ёрдамнинг кўплаб ҳудудларга этиб бориши, одамларнинг ёрдам олишлари мумкин бўлган жойга кўчиб ўтишлари ва муҳтожларга зарурий товарлар етиб боришини мураккаблашмоқда. Кўпгина қишлоқ афғонлари оғир вазиятга дуч келишади, чунки улар кейинги ҳосил олдидан қўлларида бўлган барча озиқ-овқат ва молиявий ресурсларни тугатадилар. Шаҳарларда камбағал ва ўрта синф уй хўжаликлари ойлик маошлари тўланмай қолиши, кудалик меҳнат ва бошқа иш жойларисиз қолганлиги сабабли улар қийин вазиятда қолганлар.

Очликдан ўлим ўз-ўзидан озиқ-овқат таъминоти танқислигидан эмас, балки оч қолган аҳолининг озиқ-овқат сотиб олиши учун ресурслар ва харид қобилиятининг етишмаслигидан келиб чиқмоқда.

Гуманитар ёрдам муҳим бўлсада, Афғонистондаги иқтисодий ва гуманитар инқирозларни юмшатиш юкни ёлғиз ўзи кўтара олмайди. Муаммонинг кўлами жуда катта - мавжуд озиқ-овқат ёрдами дастурлари ҳозирда камбағал ва ҳаёти хавф остида бўлган афғонларнинг фақат бир қисмини қамраб олиши мумкин. Бундан ташқари, муҳтож афғонларнинг сони йилдан-йилга ошиб бориши гуманитар ёрдам кўрсатиш қиймати ошиб кетишига олиб келади.¹

Ижтимоий-сиёсий тендециялар. Толиблар ҳокимят тепасига келганидан буён сиёсий жараёнлар турли қўринишларда ривожланмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Трансафғон темир йўлини яратишга киришди "Мозори Шариф–Кобул–Пешовар" темир йўли лойиҳасининг харитаси Покистон, Ўзбекистон ва Афғонистон томонидан келишиб олинди. Унинг узунлиги 600 км бўлади, тахминий қиймати – 5 млрд доллар. Темир йўл Марказий Осиё мамлакатлари учун Покистон портларига йўл очади. Бунинг эвазига минтақа товарлари жаҳон океанига тезроқ ва арзонроқ етиб боради. Шавкат Мирзиёевнинг сўзларига кўра, "бу темир йўл минтақаларимиз қиёфасини бутунлай ўзгартириб юборади"².

Яна бир сиёсий ходиса, Хитой Афғонистон бўйича кенгайтирилган "учлик" йиғилишини 2022 йил 31 мартда ушбу мамлакатга кўшни давлатлар вазирлари конференцияси доирасида ўтказди.

Кенгайтирилган учликка Хитой, Россия, АҚШ ва Покистон вакиллари киради. Афғонистонга кўшни давлатлар (Хитой, Эрон, Покистон, Тожикистон, Туркменистон, Ўзбекистон) учинчи вазирлар конференцияси шу йилнинг 31 март куни Хитойда бўлиб ўтди. Афғонистонга кўшни мамлакатлар вазирлари учрашувида "афғон масаласи"ни ҳал қилиш бўйича келгусидаги ҳамкорлик йўллари муҳокама қилинди. Тадбирда Ўзбекистон номидан бош вазир ўринбосари - инвестициялар ва ташқи савдо вазири Сардор Умрзоқов иштирок этди.

Конференцияда сўзга чиққан Сардор Умрзоқов Афғонистонга мавжуд муаммоларни бартараф қилиш, миллий иқтисодиётни қайта жонлантириш, ижтимоий масалаларни ҳал этиш ва мамлакат ҳаётини нормаллаштиришда кўмаклашишга қаратилган минтақавий ҳамкорликни мувофиқлаштиришни кучайтириш зарурлигини таъкидлади. *Афғонистон муваққат ҳукуматини халқаро миқёсда тан олишининг механизми ва мезонларини ишлаб чиқиш таклиф қилинди.* Ушбу чоралар мамлакатнинг минтақавий макон ва халқаро ҳамжамиятга интеграциялашувини тезлаштириш имконини беради. Шунингдек, Ўзбекистон томони минтақа давлатлари, ҳамкор мамлакатлар ва Афғонистон билан барча устувор йўналишларда, жумладан, иқтисодий жиҳатдан тиклашни тезлаштириш ва афғон

¹ "How to Mitigate Afghanistan's Economic and Humanitarian Crises" United states peace of institute 04.01.2022 p 26

² Ш. Мирзиёевнинг "Ўзбекистон Трансафғон темир йўлини яратишга киришди"га бағишланган нутқи 28.03.2022

халқининг турмуш даражасини яхшилашга қаратилган йирик инфратузилмавий лойиҳаларни амалга оширишда ҳамкорликни давом эттиришга содиқлигини билдирди.

Анжуман якунида тарафларнинг қўшма баёноти ва Афғонистонни иқтисодий жиҳатдан тиклашни қўллаб-қувватлаш бўйича “Тунъси ташаббуси” қабул қилинди.¹

Афғонистондаги сиёсий жараёнларга боғлиқ яна бир ходиса, Аҳмад Масъуд қўмондонлигидаги Қаршилик fronti кучлари тарафдорлари Покистонда АҚШга мойиллиги кучли бўлган янги раҳбариятга умид боғлашмоқда

Афғонистон Миллий Конгресси партияси раҳбари ва Миллий Қаршилик fronti тарафдори Абдул Латиф Педрам Покистоннинг янги ҳукумати толиблар билан ҳамкорлик қилиш ва уларни расман тан олиш ўрнига инклюзив ҳукумат ва федерал тузилмани шакллантириш йўлида афғон халқига кўмак беришига умид қилмоқда.

Унинг сўзларига кўра, афғон муҳолифати минтақадаги ва айниқса, Афғонистоннинг қўшнилари билан муносабатларида барқарорликка интилади.

Маълумот учун, яқинда Покистон собиқ Бош вазири Имрон Хон парламентини тарқатиб юборишга уринди, бироқ Олий суд бунга рухсат бермади. Депутатлар Хонга нисбатан ишончсизлик вотумини қабул қилиб, уни лавозимидан четлаштиришди. Бугунги маълумотларга кўра, Покистон мусулмонлар лигаси (Навоз фракцияси) раҳбари Шаҳбоз Шариф Покистоннинг янги бош вазири этиб сайланди.

Хулоса. Амалга оширилиши керак бўлган иқтисодий чоралар:

Хусусий бизнес ва тижорий операцияларни қамраб олувчи санкцияларни енгиллаштириш;

Афғонистон даромадлари ва ёрдам маблағлари комбинациясидан фойдаланган ҳолда тиббиёт ходимлари, ўқитувчилар ва бошқа муҳим хизматларни етказиб берувчиларнинг маошларини тўлаш йўлларини топиш;

Афғонистоннинг 900 миллион долларлик валюта захираларини актив ҳолатга келтириш ва афғон банкларининг ўз валюта захираларига тўғридан тўғри тасарруфига олиш имконини бериш (АҚШ президенти бу борада бир қанча баёнотлар билан чиқди). Бу банк тизимини мустаҳкамлайди ва унинг яқинлашиб келаётган инқирозининг оқибатларини енгиллаштиради;

Иқтисодий зарбани юмшатиш ва тўлов балансини қўллаб-қувватлаш учун вақт ўтиши билан қўшимча валюта захираларини босқичма-босқич фаоллаштириш Афғонистон иқтисодиёни мослаштиришга ёрдам беради;

Толибонга бевосита алоқадор бўлмаган захиралар ҳисобидан Ўзбекистон ва Тожикистондан электр энергияси импорти учун тўловларни тўлаш ва халқаро молия институтлари олдидаги аввалги ҳукумат томонидан олинган давлат қарзлари ва мажбуриятларини бажариш учун ҳам ишлатилиш имконини яратиш;

Ниҳоят, Афғонистон ҳукумати ўз ролини ўйнаши керак. Толибон Молия вазирлиги мустақиллик даражасини тиклаши ҳамда асосий лавозимларга малакали, тажрибали технократларни тайинлаши керак. Жаҳон банки ва бошқа ташқи агентликлар томонидан баҳоланиши мумкин бўлган бу йил учун ишончли, оммага очиқ бўлган миллий бюджетни устуворлигини таъминлаш;

Афғон халқи ва тижратчилар ўртасидаги ишончнинг ёмонлашувига барҳам бериш - бу кўп жиҳатдан Афғонистон ҳукуматига боғлиқ, бу - иқтисодий барқарорликнинг муҳим таркибий қисмидир;

Табийий бойликларни ўзлаштириш ва қазиб олишда замонавий хорижий технологияларни жорий этиш орқали иқтисодий ривожланишни таъминлаш;

Ички йўллар логистика салоҳиятини ошириш ва тартиб қоидаларни халқаро стандартларга мувофиқ ишлаб чиқиш;

Барча давлат соҳаларида технологик инқилобни амалга ошириш;

¹ С. Умурзоқовнинг “Афғонистонга қўшни давлатлар (Хитой, Эрон, Покистон, Тожикистон, Туркменистон, Ўзбекистон) учинчи вазирлар конференцияси” даги нутқи 31.03.2022

Аҳолини илмий саводхонлиги, инсон капитали индекси, малакали ва арзон ишчи кучи орқали хорижий инвесторларни жалб қилиш чора тадбирларини қўриш ва энг муҳими ички инвесторларни сақлаб қолиш (Албатта молиявий кафолат зарурати билан);

Аҳолини молиявий, сиёсий, ижтимоий маданиятни ошириш чора тадбирларини қўриш;
Давлатчилик инситутларини ташкил қилиш;

Афғонистонда қандай ҳукумат тузилишидан қатъий назар юқорида такидланган таклифларни амалга ошириш давлат ҳокимиятини ташкил этишда муҳим аҳамиятга эга.

